

Krzysztof Kieślowski két filmje

Idén májusban lengyel filmhetet rendeztek a Vörösmarty moziban, s ezen a hazánkbán kevésbé ismert Krzysztof Kieślowski munkássága került bemutatásra — meglepően mérsékelt érdeklődés mellett. Holott az 1979-es moszkvai filmfesztiválon *Az amatőr* című — nálunk is játszott — alkotásával fődíjat s ezzel világhírnevet szerzett a rendező. Holott nemcsak a Lengyel Filmművészek Szövetségében volt Andrzej Wajda (elnök) helyettese a Jaruzelski-puccsig, de szellemiségében és kvalitásaiban is egy, a mesteréhez méltó életmű kezd kibontakozni keze nyomán. Az Oscar mintájára létrehozott európai Felix-díj első nyertese a *Rövidfilm a gyilkolásról*. Története a banalitásig egyszerű. Egy fiú megöl egy taxisofort. Egy pályakezdő ügyvéd nem tudja őt megmenteni a halálbüntetéstől. A halálbüntetést végrehajtják.

A rendező az ölés minden formáját embertelennek mutatja. Embertelen a fiú, mert előre megfontoltan, igazán aljas indokból, csakugyan különös kegyetlenséggel öl. Embertelen a kivégzés, mert a társadalmat irányító törvények logikája szerint, visszataszító precizitással öl. Gyilkolás és gyilkolás itt egymásba kapcsolódik. A fiú nem tanúsít szánalmat áldozatával szemben, bár — ezt látni engedi a rendező — nem halt még ki belőle egészen a tisztaság iránti vágy. A siralomházban pedig egy, a teljes elhagyatottságban és reménytelenségben *megigazult* bűnöst látunk beszélgetni a fiú tehetetlenségét és elhagyatottságát ugyancsak megélt ügyvéddel. A törvény sem tanúsít szánalmat, hiába törekszik a tisztaságot és morált tenni ítélkezése hivatkozási pontjává: a mechanizmus maga nélkülözi a spirituális alapokat.

Ez a film kulcskérdése, s ha a kompozíció egészét nézzük, a mű megformálásának mikéntjét, csodálattal kell adóznunk annak a hihetetlen pontos, építész módjára megszerkesztett képi világnak (operátor: Slawomir Idziak), amelyben az egyes motívumok visszavisszatérése, filozófiai mélységekig hatoló értelmező szerepe olyan koherens, példázatszerűen összefogott világegészet teremt, amely hatása alá tud vonni, s meg tud győzni igazáról. A képek expresszivitása Langot, Dreyert, a korai Kawale-

rowiczot — vagy éppen Szóts Istvánt idézi; színdramaturgiája ugyancsak méltó volna egy tanulmányra, mondjuk Tarkovszkijé vagy Antonionié mellé helyezve. A *Rövidfilm a gyilkolásról* kohézióját azonban mégsem csupán bravúros formai-esztétikai megoldásai és az 5. parancsolat morális következtetésének kifejtése adják.

Kieślowski hőse valójában az ügyvéd, aki a filmben egyedül szembesül azzal a tragédiával, amelyet a spirituális alapokat nélkülöző igazságszolgáltató mechanizmus (értsd — mert a filmben egyértelműen annak megtestesülésévé válik: civilizáció) és a spirituális alapot ugyancsak nélkülöző individuum összeütközése jelent. Az áldozat itt nem az emberi élet, több annál: az emberi lét. A törvény a halálos ítélettel megfosztja a bűnöst attól a lehetőségtől, hogy bűnös voltát valaha is meghaladja. Önvédelmi okokra hivatkozik. Az ítélet megfosztja a törvényt attól a lehetőségtől, hogy önvédelmi, elrettentő szerepét meghaladja és az egyes embert személyesen szólítsa meg a közösség nevében.

A tehetetlenség törvényét az emberi kapcsolatok világára is alkalmazhatjuk. Ismert és kedvelt a kép a „mozgásba hozott” világról, amelyben az emberlét törvényei monoton közönségességgel taszigálják a szülöttet ifjúkortól szerelmeken, boldog és savanyú pillanatokon, aljasságokon, kis és nagy árulásokon, helytállásokon és csömörön, félelmeken és még annyi mindenen át a halálig.

A szeretet az az erő, amely képes e kényszerpálya megváltoztatására. Az ember a csak őt és senki mást meg nem illető helyet keresi a világban, azt keresi, ami nála több, s ami magyarázatot ad az öntudatra ébredéssel elementárisan fölvetődő kérdéseire. A szeretetnek a praktikushoz semmi köze. Ezért nincs alárendelve a mozgás, minden dolgok mozgása törvényének, mert maga erő. Így az ember szabadsága szeretetében rejlik. Akiben nincs szeretet, akiben elhalt a szeretet, az a világ által bejárando kényszerpályán mozog (amíg meg nem állítja a Valami). A szeretet nem a dolgokhoz való ragaszkodás, hanem a dolgok lényegéhez; nem a törvényhez, hanem a törvényt átjáró Mértékhez (a spirituális alap), nem a mozgáshoz való ragaszkodás (hogy sorsom, jobb sorsom, még jobb sorsom legyen), hanem a Mozgató felé való törekvés. A szeretet nem a világgal áll oksági kapcsolatban, hanem a Teremtővel. A démonikus ember szeretete megbicsaklik a világ ellenállásán. Démon: ez nem más, mint a rosszul használt szeretet. Nem más, mint a szeretettől megérintett ember alkalmatlansága a szeretet gyakorlására.

A *Rövidfilm a gyilkolásról* evilága a szeretetelenség jegyében áll, ezért démonikus. A meggyilkolt taxisoőr távolról sem szeretetre méltó ember. Közönségességével, apró gonoszkodásaival, pitiáner önzésével maga is bűnös e démoniában. S a többiek, mind: a gonoszság, rosszindulat, megvetés hatja át gesztusait, annak árnyéka ül a képeken; füllesztően, halált éreln.

Ez a szeretetelenség teszi oly szomorúvá, vigasztalanná Kieślowski másik filmjét, a *Rövidfilm a szerelemről* címűt is. Itt a főhős, a kamaszkorból kilépő, gátlásos fiú távcsövön át figyeli a szemközi tömbházban lakó Nőt. Meglepi jókedvét, fáradságát, szerelmeit, könnyeit. A távolság kettejük közt fokozhatatlan. A Nőnek külön élete van: magányos, de alkalmi kapcsolatokkal lakályossá tett. A Fiúban tiszta, viszonzást sem váró szerelem ébred az idősebb, fölünyesen tapasztalt Nő iránt — s viselnie kell annak terhét, hogy illetéktelenül ismeri a szeretett Másik titkait. A Nő ilyenformán kiszolgáltatottja a Fiúnak. A Fiú számára egyetlen megoldás kínálkozik: láthatóvá tenni magát. Nem, mert „céljai” vannak. Nem akarja birtokolni a Nőt.

Láthatóvá válni ebben az esetben is annyi, mint valóságos alapokra helyezni az egzisztenciát. Színt vallani, kiállni, vállalni a megaláztatást is. Másképpen tisztességnak is hívják ezt.

S itt kell szembesülni a Fiú a Nő ürességével. Nem, mert az visszautasítja őt. Ellenkezőleg. Végül is olyan „jópofa” lenne lefeküdni az izzadó tenyerű kis szűz fiúval. Ilyen még nem volt a „praxis”-ban. A viszony jól érzékelhetően megfordul kettejük között. Most már a Fiú szolgáltatja ki magát. Nemcsak akképpen, hogy szemérmes tisztasággal feltárulkozik a Nő előtt, de úgy is, hogy elfogadja ezt az embert igaz szerelmének — mindenestül. Pedig abban az ember már igen mélyen eltemetődött a szerepek alá. Képtelen a Fiú közeledését másként felfogni, mint egy Férfi közeledését. A Fiú pedig nagyon hangsúlyosan — és egyébiránt lélektanilag is messzemenőig megalapozott logika szerint — nem férfi. Nem Hím. Így nem vállalhatja azt a feladatot, hogy a Nőt meghódítsa, „magáévá” tegye. Hanem, hogy — tudtán kívül — felébredje ordas nőstényi magányából.

Krzysztof Kieślowski két filmje nem véletlenül rimel egymásra. A lengyel rendező szándékában magának a Tízparancsolatnak a „megfilmesítése” áll. Szemlélete pedig mélyen keresztény: a Törvényhez a megváltás felől közelít. Nem ítélkezik — egyébként könnyen és fölünyesen megítélhetőnek tetsző — hősei felett, hanem azt vizsgálja, mik a lehetséges utak — mégis, az egészen vagy csaknem egészen elrontott létezésből — az Élet felé.

Tóth Péter Pál

Kulturális krónika

Szent István Archikon '88. Dobos Marianne szerkesztésében, Barabás Ferenc tervezésében jelent meg ez a gyönyörű album, Schéner Mihály rajzaival. Konkoly István püspök veti fel a kérdést írásában: „Szent István szellemi végrendelete nekünk is szól. Vajon a magunkénak érezzük-e?” A választ a kötetben található rajzok, a benne olvasható vallomások adják meg. Amint Kabdebó Lóránt írja: „A sorsfordítók a jelent formálják.” Elnézve a rajzokat, olvasva a többi között Benda Kálmán, Határ Győző, Jánosy István, Nemes Nagy Ágnes, Sötér István és Szabó Magda vallomásait, igazat kell adnunk e megállapításnak. Szent István emlékezete nemcsak a jelent hatja át, hanem a jelek szerint arra is alkalmas, hogy ökumenikus szellemet teremtsen, egymás mellé sorakoztassa föl mindazokat, akik szellemi

értéket alkotnak, akik hisznek abban, hogy a múlt nagy példái megtermékenyíthetik a bizonytalan jelent is.

Nagyszerű és időszerű könyv, a legnagyobb elismerés illeti megjelentetéséért a Békés megyei Tanács Művelődésügyi Osztályát, s a békéscsabai nyomda remeklő munkatársait, akiknek jóvoltából igazi könyvművészeti ritkasággal gazdagodhattak a gyűjtők, az összeállító és a művész pedig maradandó szellemi kincssel gyarapították a nemzeti önismeretünk ügyét előremozdító kiadványok számát.

Bárdosi Németh János: Bibliográfia. Bárdosi Németh János a magyar vidék egyik szellemi organizátora, mozgatója volt, csendes, szelíd, tiszta szavú lírikus, akit elsősorban Illyés költői